

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 57-58 (2021)

Περί της τοπικής γυναικείας ενδυμασίας της Πρέβεζας

Γιώργος Μουστάκης

Copyright © 2024, Γιώργος Μουστάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μουστάκης Γ. (2021). Περί της τοπικής γυναικείας ενδυμασίας της Πρέβεζας. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, 359–364. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/36549>

Γιώργος Ι. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

Περί της τοπικής γυναικείας ενδυμασίας της Πρέβεζας

Τα τελευταία χρόνια γίνεται λόγος για την τοπική γυναικεία ενδυμασία στην Πρέβεζα. Τέτοια ενδυμασία δεν βρέθηκε ποτέ, γιατί απλούστατα δεν υπήρχε, όπως δεν υπήρχε και σε πολλά άλλα μέρη. Βρέθηκαν όμως τρεις ενδυμασίες γυναικών προερχομένων από στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους οικογένειες, με υψηλό πολιτιστικό επίπεδο και κοινωνική θέση, και έγινε, κατόπιν, μια προσπάθεια να ντύσουμε με αυτές όλες τις γυναίκες της τότε Πρέβεζας και να ονομάσουμε τις ενδυμασίες αυτές τοπικές, ενώ ήταν μόνο ενδυμασίες γυναικών της ολιγάριθμης αστικής τάξης του τόπου μας.

Η πολιτιστική εξέλιξη κάθε τόπου προσδιορίζεται και από την οικονομία του, τη δημογραφική διαδρομή του, τη διάρκεια του χρόνου ζωής του και πάνω απ' όλα την ελευθερία που απολαμβάνουν οι κάτοικοι, και πώς την χρησιμοποιούν. Η ομοιόμορφη τοπική φορεσιά καθιερώθηκε, πρώτα, στις ορεινές αυτοδιοικούμενες κοινότητες, στην προβιομηχανική εποχή, κυρίως για κοινωνικούς λόγους. Τα χωριά αυτά, χάρη στην ελευθερία που απολάμβαναν και τον ξενιτεμό των ανδρών τους, αναπτύχθηκαν οικονομικά και πολιτιστικά, και διαβιούσαν με αυστηρούς κανόνες σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής, τους οποίους όριζε η κοινοτική αυτοδιοίκηση. Στην Ήπειρο αυτοδιοικούμενα χωριά ήταν τα 45 Ζαγοροχώρια, από το 1430, τα Βλαχοχώρια της Πίνδου, από το 1480, και άλλες μικρότερες ομάδες

Όταν ερχόταν η ώρα οι νέοι να παντρευτούν, το καλοκαίρι που γύριζαν στα χωριά τους από τα ξένα, σε περιορισμένο χρόνο έπρεπε να γίνει η επιλογή της νύμφης, να ολοκληρωθεί το προξενιό από τους γονείς, να γίνει ο αρραβώνας, ο γάμος, να ζήσουν λίγο μαζί και να φύγει ο άνδρας στις αρχές του φθινοπώρου πάλι για τα ξένα. Οι κοινότητες, για να διευκολύνουν τη διαδικασία αυτήν, διοργάνωναν σε τακτές ημερομηνίες, στις γιορτές των αγίων που τιμώνταν στους ιερούς ναούς των χωριών τους, δημόσιους χορούς ανδρών και γυναικών, στο χοροστάσιο, στο κέντρο του χωριού. Στα χωριά των περιοχών αυτών κατοικούσαν και μερικές οικογένειες γύφτων, που ζούσαν από την τέχνη του σιδηρουργού, τη μουσική, το τραγούδι και άλλες βοηθητικές δουλειές. Αυτοί οι οργανοπαίχτες, όταν το επέτρεψαν οι συνθήκες, προχώρησαν και στα γειτονικά χωριά και σιγά-σιγά επεκτάθηκαν σε όλη την Ήπειρο.

Στα χωριά που ήταν ιδιοκτησία των Τούρκων αγάδων και στις πόλεις που κατοικούσαν ή ήταν πέρασμα Τούρκων ενόπλων, η επίδειξη της γυναικείας ομορφιάς ήταν επικίνδυνη. Γι' αυτό στους τόπους αυτούς δεν γίνονταν δημόσιοι χοροί στα

πανηγύρια και στους γάμους με παρουσία γυναικών –κύριος λόγος για τον οποίο καθιερώθηκε η τοπική φορεσιά– και γι' αυτό δεν υπήρχε.

Η πορεία ανάπτυξης της Πρέβεζας μετά το 1718, με συνεχείς προσελεύσεις κατοίκων από πολλούς και διαφορετικούς τόπους, με διαφορετικά ήθη και έθιμα, απαιτούσε χρόνο, ώστε να αποκτήσουν αυτοί ομοιόμορφο κοινωνικό ιστό και κουλτούρα. Οι νεοφερμένοι στην Πρέβεζα συνδέονταν με εκείνους τους κατοίκους που προέρχονταν από τον ίδιο τόπο καταγωγής και αποτελούσαν ξεχωριστή ομάδα, δηλαδή τους Λευκαδίτες, Κεφαλονίτες, Ζακυνθινούς, Κερκυραίους, Γιαννιώτες και Ξηρομερίτες. Για να αποκολληθούν αυτοί από την ομάδα, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου καταγωγής τους, τα χρόνια εκείνα, έπρεπε να περάσουν δύο με τρεις γενεές, γιατί παντρεύανε και τα παιδιά τους μεταξύ τους.

Όταν ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας της Πρέβεζας απέκτησε ομοιομορφία, έγινε ο μεγάλος «Χαλασμός» της (1798) από τον Αλή πασά, που κυρίως έπληξε αυτό το τμήμα της. Στον «Χαλασμό» της Πρέβεζας ο Αλή πασάς έσφαξε πολλούς Πρεβεζάνους. Πολλοί έφυγαν και εγκαταστάθηκαν σε άλλους τόπους για πάντα, όπως οι οικογένειες Τσαρλαμπά και Τζαβαλά στη Λευκάδα. Η πόλη λεηλατήθηκε και περιουσίες καταπατήθηκαν από τους ένοπλους εισβολείς. Η βία ρίζωσε στον τόπο με τη μόνιμη εγκατάσταση των μωαμεθανών κατοίκων στο χωριό Γαρδίκι, το οποίο είχε καταστρέψει ολοσχερώς ο Αλή πασάς, και με τη συσσώρευση πολλών ενόπλων ατάκτων και εργατών, μετά το 1807, για την κατασκευή της τάφρου, των κάστρων, του Αγίου Γεωργίου, του Ακτίου, του Παντοκράτορα, του προμαχώνα της Βρυσούλας και του σαραγιού του Αλή πασά (1812-1813) στο οικόπεδο του παλαιού Κάστρου της Μπούκας.

Το 1820, την Πρέβεζα κατέλαβαν τα στρατεύματα του Χουρσίτ πασά, ο οποίος την κατέστησε βάση για τις επιχειρήσεις του εναντίον του Αλή πασά στην Ήπειρο. Τα κλίμα της εποχής αυτής μας το μεταφέρει και ο Πρεβεζάνος Παναγιώτης Μαμάτης, ο οποίος στο περιθώριο βιβλίου σημείωσε την εξής ενθύμηση: «1829, Αυγούστου 14. Ετελειώθη ο υιός του Παπα-Γρίππου από τους Τούρκους, ημέρα Τετάρτη, και τέτοιος δηνός [sic] θάνατος οπού του ετσακίσανε τους πόδας με την τσεκούραν».¹

Στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης η Πρέβεζα ήταν τόπος διέλευσης των στρατευμάτων προς την επαναστατημένη Ελλάδα, καθώς ο δρόμος αυτός ήταν ο πιο ασφαλής. Από εδώ οι Τουρκαλβανοί στρατιώτες με μικρά σκάφη πήγαιναν στο Λουτράκι και από εκεί ανέβαιναν στην Κατούνα και έφταναν στην ανατολική πλευρά της λίμνης Αμβρακίας (από εκεί θα περάσει και ο νέος σύγχρονος οδικός άξονας Αμβρακίας – Ακτίου). Ο άλλος δρόμος, από το Μακρυνόρος, ήταν επικίνδυνος.

Το 1821 η στρατιά του Ισμαήλ πασά αποκρούστηκε στη μάχη της Λαγκάδας, είχε πολλές απώλειες και δεν κατόρθωσε να περάσει, συνεπώς η εκστρατεία αυτή

¹ ΜΠΕΤΣΟΣ 1985, 37.

απέτυχε. Μετά το 1830 η αναρχία κυριαρχούσε σε όλη την Ήπειρο. Ο Ατέμπεης με πολλούς ενόπλους μπήκε στα Γιάννενα και τα λεηλάτησε: «Πολλοί Αλβανοί λησταντάρτες πέρασαν τα ελληνικά σύνορα και επανήλθαν μαζί με Έλληνες ληστές. Οι συμμορίες αυτές το 1833 μπήκαν στην Άρτα, όπου ελεηλάτησαν τους πολίτας ανεξαιρέτως και διέμειναν επί τινας ημέρας εκεί αταράχως», γράφει ο Αραβαντινός.² Η δημόσια τάξη άρχισε να βελτιώνεται μετά το 1860 και σε αυτό συνέβαλαν οι μεταρρυθμίσεις που έγιναν στη διοίκηση του τουρκικού κράτους (Χάττι Χουμαγιούν, 1856), όπως π.χ. η οργάνωση της χωροφυλακής και η συγκρότηση τακτικού στρατού με οργανωμένη επιμελητεία.

Η καλύτερη περίοδος της τουρκικής κατοχής στην Πρέβεζα ήταν αυτή που ακολούθησε την απελευθέρωση του Ακτίου και της Άρτας (1881). Η τουρκική διοίκηση αναβαθμίστηκε και η Πρέβεζα από έδρα καζά³ έγινε σαντζάκι,⁴ με ανατολικά σύνορα τον Άραχθο. Τα Προξενεία και Υποπροξενεία των ξένων ευρωπαϊκών δυνάμεων έγιναν πέντε (με την προσθήκη και του ελληνικού έφτασαν τα έξι). Η ελληνική σημαία κυμάτιζε στο κάστρο του Ακτίου και το εθνικό φρόνημα των Πρεβεζάνων ανυψώθηκε. Τότε όμως ήταν πολύ αργά για να δημιουργηθεί τοπική πρεβεζάνικη γυναικεία στολή. Και αυτό γιατί άρχισαν να εισάγονται τα ευρωπαϊκά βιομηχανικά προϊόντα, τα οποία εκτόπισαν τα βιοτεχνικά, άλλαξαν τον τρόπο ζωής και η κοινωνία άρχισε να γίνεται πολυεπίπεδη.

Η αλλαγή που έφερε η αθρόα εισαγωγή των βιομηχανικών υφασμάτων, σύντομα έφτασε και στα κέντρα παραγωγής και εμπορίας των προβιομηχανικών υφασμάτων, το Συρράκο. Ο ιατρός και ιστορικός Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει στα *Μαλακασιακά*: «Δεν παρατηρείται όμως εις Μέτσοβον ευρωπαϊκόν ένδυμα των γυναικών, αλλ' εις Σεράκο και το επάρατο τούτο ιμάτιον κατασκήνωσε και ου μικράν την κοινότητα ταύτην απειλή. Άνευ όμως της πολυτελείας ευκολότερον τις ακμάζει και τον βίον αυτού διέρχεται».⁵

Ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1908), πρωτοπόρα και πολύπλευρη προσωπικότητα, στο βιβλίο του *Από Νικοπόλεως εις Ολυμπία* προβληματίζεται και αυτός για τις συνέπειες αυτής της ραγδαίας και μεγάλης αλλαγής: «Ο Δήμαρχος του Καρβασαρά [Αμφιλοχίας] μένει έτι πιστός εις την φουστανέλαν, αλλ' όμως εφραγκοφόρεσε τον μικρόν του υιόν. Είναι άραγε καλόν τούτο ή κακόν; Νομίζω ότι είναι καλόν και κακόν ταυτοχρόνως».⁶

Παράλληλα, αναπτύχθηκε και η οικονομία του τόπου. Εκτός από τους μέχρι

² ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1984, 258, 262.

³ Καζά: Η λέξη προέρχεται από την οθωμανική τούρκικη γλώσσα και δηλώνει διοικητική διαίρεση (υποεπαρχία).

⁴ Σαντζάκι: Η λέξη προέρχεται από την οθωμανική τούρκικη γλώσσα και δηλώνει διοικητική διαίρεση (επαρχία-περιφέρεια).

⁵ ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ 1888.

⁶ ΒΙΚΕΛΑΣ 1886, 60.

τότε οικονομικούς πόρους, που προέρχονταν από τον ελαιώνα και το ψάρεμα, αναπτύχθηκαν το εμπόριο, η ιστιοφόρος ναυτιλία, η διακίνηση του λιμανιού και οι θαλάσσιες και χερσαίες μεταφορές. Στην ανάπτυξη της οικονομίας συνέβαλε και η δρομολόγηση, με αυστριακά ατμόπλοια της Εταιρείας Λόνντ, της θαλάσσιας γραμμής Πρέβεζα – Τεργέστη (1880-1914), με πολλούς ενδιάμεσους σταθμούς, η οποία έφερε την Πρέβεζα κοντά στην Ευρώπη.

Από την οικονομική ανάπτυξη της Πρέβεζας δεν ωφελήθηκαν όλοι οι κάτοικοι εξίσου. Η πολυπληθέστερη επαγγελματική τάξη των ψαράδων και των εργατών του λιμανιού ελάχιστα ωφελήθηκε. Οι οικογένειες που ωφελήθηκαν πιο πολύ ξεχώρισαν και αποτέλεσαν την πρώτη τάξη. Ο μακαρίτης φίλος μου Γιάννης Φιονταράς (1951-2001) έγραψε: «Εκείνη την εποχή η κοινωνία της πόλης μας ήταν διαιρεμένη σε τρεις τάξεις, την πρώτη, την δεύτερη και την τρίτη».⁷ Οι τρεις τάξεις δημιουργήθηκαν την περίοδο αυτή και διατηρήθηκαν για αρκετές δεκαετίες. Η κοινωνία της πόλης μας την περίοδο αυτή αναμορφώθηκε, έγινε αστική και απέκτησε εισαγόμενο τρόπο ζωής.

Στην κοινωνία αυτή η ενδυμασία των γυναικών δεν ήταν ομοιόμορφη, ώστε να την χαρακτηρίσουμε τοπική. Τη διαμόρφωναν κατά περίπτωση πολλοί παράγοντες. Ήταν ανάλογη με την τάξη, με το πολιτιστικό, το μορφωτικό και το οικονομικό υπόβαθρο κάθε οικογένειας. Όλες οι γυναίκες είχαν την καλή τους φορεσιά. Την φορούσαν τις Κυριακές και στις γιορτές, για να πάνε στην εκκλησιά, σε επισκέψεις σε συγγενικά σπίτια και για να υποδεχθούν στο σπίτι τους καλεσμένους σε χαρές ή πανηγύρια, και τίποτα άλλο.

Η πρώτη παρέα γυναικών που τόλμησε και κάθισε στο μοναδικό καφενείο στην παραλία, αυτό του Καραβέλα, ιδιοκτησίας Λ. Τσιόκου, το έκανε γύρω στο 1925. Οι γυναίκες αυτές ήταν παντρεμένες και ηλικίας περίπου 40 χρόνων, γνωστών οικογενειών στην τοπική κοινωνία. Η εμφάνιση της παρέας των γυναικών προκάλεσε έκπληξη στους θαμώνες του καφενείου. Ο δε Νάκος Μπάλκος προέβη σε μια απαξιωτική ενέργεια, σαν κι αυτές που συνήθιζε. Τότε, η αδελφή του, Ιουλία, του μίλησε με έντονο ύφος και ο Νάκος έκανε αρκετό χρόνο για να πάει στο σπίτι της, παρόλο που το είχε ανάγκη. Η αρχή όμως έγινε.

Μετά την κατασκευή της παραλίας, το 1930, και τη δημιουργία και λειτουργία καφενείων, η έξοδος της γυναίκας από το σπίτι προχώρησε περαιτέρω. Ενδεικτικό στοιχείο για την τότε θέση της γυναίκας είναι ότι το σχολικό έτος 1929-1930, αποφοίτησαν από το Γυμνάσιο μόνο δύο κοπέλες.

Από την ανάγνωση και την έρευνα της ιστορίας και της παράδοσης δεν προκύπτει η ύπαρξη τοπικής ενδυμασίας, δηλαδή μιας ενδυμασίας που τη φορούσαν οι περισσότερες γυναίκες του τόπου μας, όπως δεν μπορούμε να πούμε και ότι το τοπικό μουσικό όργανο ήταν το πιάνο, επειδή ο Δ. Βικέλας γράφει ότι η κόρη της

---

⁷ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 2008, 406.

οικογένειας που τον φιλοξένησε στην Πρέβεζα, έπαιξε Σοπέν στο πιάνο. Κατά συνέπεια, δεν μπορούμε να πούμε ότι οι σωζόμενες νυφικές στολές των ελαχίστων πλουσίων αστικών οικογενειών αντιπροσωπεύουν μια τοπική ενδυμασία των γυναικών της Πρέβεζας.

Πηγές – Βιβλιογραφία

- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Παναγιώτης, 1984, *Περιγραφή της Ηπείρου εις τρία μέρη*, μέρος Β΄, Ιωάννινα
- ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ Ιωάννης, 1888, *Ηπειρωτικά μελετήματα*, τχ. 5, *Μαλακασιακά*, μέρος Β΄, *Μέτσοβον και Σεράκου*, Εκ του Τυπογραφείου Βλαστού Βαρβαρρήγου, Εν Αθήναις
- ΒΙΚΕΛΑΣ Δημήτριος, 1886, *Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν*, Εκ του Τυπογραφείου των Καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, Εν Αθήναις
- ΜΠΕΤΣΟΣ Οδυσσέας, 1985, Το Εικοσιένα και η Πρέβεζα. Έγγραφα και γραφτές θύμησες [1ο μέρος], *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 5, 27-41
- ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γιώργος, 2008, *Πρέβεζα και Συρράκο*, Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας, Πρέβεζα

ΓΙΩΡΓΟΥ ΙΑΣΟΝΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΗ

ΤΑ ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΔΗΜΟΥ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΠΡΕΒΕΖΑ 2602

*Τα εξώφυλλα των βιβλίων
Τα Πρεβεζάνικα και
Πρέβεζα & Συρράκο
του Γιώργου Ι. Μουστάκη,
που εξέδωσε ο Δήμος Πρέβεζας –
Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας*

ΓΙΩΡΓΟΥ ΙΑΣΟΝΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΗ

Πρέβεζα & Συρράκο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
«ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ Χ. ΚΟΝΤΟΣ»
ΠΡΕΒΕΖΑ 2008